

Könyvszemle

KÖRÖSÉNYI ANDRÁS : *MANIPULÁCIÓ ÉS DEMOKRÁCIA. POLITIKAELMÉLETI TANULMÁNYOK*

Körösényi András könyve *Vezér és demokrácia* című, 2005-ben megjelent tanulmánykötetének folytatása, amely a szerző 2006 és 2019 között írt tanulmányait gyűjti egybe. Az átfogott nagy időtáv ellenére a kötet szövegei koherens egészet alkotnak: egybekapcsolja őket egyfelől a politikaelméleti megközelítésmód, másfelől a tárgyalt téma, a demokratikus politikai berendezkedések egyik alapkérdésének feszegetése. Nevezetesen, hogy vajon képes-e a nép tényleges önkormányzásra, azaz lehet-e a demokrácia valóban népuralom?

Saját szövegeinek műfaját a szerző politikaelméletként határozza meg, amely „»köztes« helyet foglal el a fogalmi (politikai filozófia) és az empirikus világ (politikatudomány) között. [...] fogalmi és felismerési nem a [...] mérés célját szolgálják, hanem a magyarázatát és a megértését” (204.). Ez a köztes pozíció azonban nem jelent elhatárolódást az említett területektől: a szerző által követett megközelítésmód egyik fontos gyakorlati erénye, hogy megkísérel hidakat építeni az empirikus politikatudomány eredményei és a politikára irányuló elméleti reflexió között, olyan fogalmi konstrukciókat, esetenként analógiákat kínálva, amelyek segítségével elrendezhetővé és átláthatóvá válik a politika működéséről való empirikus tudásunk. A szerző által visszatérően alkalmazott ideáltípusos fogalmi konstrukciókból is sejthető, hogy amit könyvében politikaelméletnek nevez, az nagyon közel áll a weberi „megértő társadalomtudományhoz”.

A tanulmányok közötti másik kapocs tartalmi. Ahogy a cím is sugallja, a szerző, építve Max Weber, Joseph Schumpeter és William Riker gondolataira, meglehetősen pesszimista – avagy realista – a „nép önkormányzataként” felfogott demokrácia megvalósíthatóságát illetően. Ennek számtalan okát tárgyalja a könyv. Ilyen például az állampolgári inkompetencia és informálatlanság: a szavazókat csak bizonyos ügyek érdeklik, sok kérdésben nincsen saját preferenciájuk, inkább követik a számukra szimpatikus politikusok véleményét; sok esetben pedig nem látják át a bonyolult szakpolitikai problémákat. Másfelől, még ha lennének is mindenkinek mindenben preferenciái, semmi sem garantálja, hogy azok aggregálása ellentmondásmentes népakaratot hozna létre. Harmadszor, az állampolgárok számára a politikusok kontrollálására rendelkezésre álló eszközök is tökéletlenek:

meglehetősen ritkán szavaznak, akkor is általában személyekről vagy pártokról, nem pedig konkrét ügyekről.

A népuralom lehetőségével kapcsolatos szkepticizmus vezet a tanulmányok gondolatmenetében a politikai vezetők szerepének felértékelődéséhez. Ők nem követik a népakaratot (mivel az a politikai folyamatot, a vezetői versengést megelőzően még nem is létezik), hanem a meggyőzés retorikai eszközeivel vagy a döntési helyzetek manipulálásával (egy-egy probléma megítélési dimenziójának megváltoztatásával, bináris alternatívák felvázolásával stb.) maguk alakítják ki azt. A demokrácia a kötet szövegei alapján kettős jelentést vesz fel: egyfelől, manipulációs versennyé válik, ahol állandó a küzdelem a politikai vezetők között a politikai napirend tartalmának és napirenden lévő témák megítélési dimenziójának meghatározásáért. Másfelől pedig, mivel az állampolgárok – a fentebb felsorolt tényezők miatt – nem képesek a vezetők hatékony ellenőrzésére, teljesítményalapú elszámoltatására, az uralkodó vezető és elit kiválasztásának szinonimájává válik, amelynek, ha nem is egyetlen, de legfőbb normatív erénye, hogy garantálja a békés vezető- és elitcsere lehetőségét. Ez a demokrácia minimalista felfogása.

Ezt a minimalista demokráciaképet a szerző – Schumpeter nyomdokain haladva, elméletének implicit vonatkozásait kibontva – a piaci analógia segítségével gondolja tovább. Az analógia központi eleme a politikai vezető és a Schumpeter által a kapitalista fejlődés motorjának tartott innovatív vállalkozó közötti párhuzam. A riválisokkal való versenyben létrehozott innovatív termékével (amely itt jelenthet politikai terméket is: új értelmezési keretek kialakítását, újszerű párt-szervezési módot vagy új politikai erőforrások, szavazói piacok kiaknázását stb.) mindkét figura újra és újra megbontja az addigi egyensúlyt (a keresletet, a fogyasztási szokásokat a vállalkozó, a létező preferenciákat a politikus esetében), mozgásban tartva a piaci, illetve a demokratikus folyamatot. Ugyanakkor a szerző árnyaltan mutatja be az analógia előnyei mellett annak korlátait is. Ahogy írja: „A politikai verseny sajátosságainak az elméleti megragadására csak a piac egy igen speciális típusa, nevezetesen a természetes monopóliumok működtetésének árverési piaca alkalmas.” (153.) Ahogy praktikus okokból a szémszállítási és áramellátási koncessziókat is általában egy cég nyeri el hosszabb időre, úgy – mivel párhuzamos kormányzatok léte egy országban beláthatatlan következményekkel járna – a választási versenyt követően is monopóliumhelyzetbe kerül a győztes. Ahogy a kötet hangsúlyozza, schumpeteri nézőpontból a tökéletes verseny (amely magában foglalja, egyebek mellett, a szabad belépést a politikai piacra, a gyakoribb választásokat, illetve a termékhomogenizációt a közpolitikákban) amúgy sem kívánatos a politikában, mivel csökkenti a motivációt az innovációra – a monopóliumhelyzet ígérete segíti az innovatív politikai termékek létrehozatalát.

A fentebbi megszorítás ellenére is elmondható, hogy a demokrácia a kötet tanulmányai alapján állandó mozgás, ahol nincsen végleges többség, a politikai folyamatnak nincsen nyugvópontja, tartós egyensúlyi állapota: a kreatív politiku-

sok mindig képesek új és új szempontok mentén megosztani a szavazókat, saját maguk számára kedvező preferenciamegoszlást hozva létre. A szerző találó képével: olyan ez, mint a végtelen lépcső vizuális paradoxonja, ahol soha nem érünk fel annak tetejére.

Mivel a kötet néhány kulcstanulmánya már mintegy másfél évtizede íródott, érdemes feltenni a kérdést, hogyan viszonyulnak az azóta eltelt időszak (különösen a 2016 utáni évek) politikatudományi eredményei és trendjei a demokrácia ilyen képéhez. A vezetők és a manipuláció érzékelt fontossága aligha változott – a populizmusról zajló kortárs politikatudományi diskurzus, illetve a realista demokráciaelmélet (különösen Christopher Achen és Larry Bartels 2016-os *Democracy for Realists* című kötete) körüli viták talán még inkább fókuszba állították ezeket a témákat. Ugyanakkor a 2016 óta tartó időszak népszerű politikatudományi témái, a polarizáció és az identitáspolitika új problémákkal is szembesítik ezt a demokráciaképet. Ahogy azt Körösényi András tanulmányaiban részletesen elemzi, a manipuláció azért probléma a demokrácia működése szempontjából, mert az állampolgárokat a politikusi előadások, performanszok közönségévé, szavazatukat pedig a pusztán ízlésítélet kifejeződésévé változtatja – ez pedig kétes szilárdságú alap a tényleges, teljesítményalapú elszámoltatáshoz. Azonban ez a felfogás még mindig feltételezi, hogy az állampolgárok mérlegelik a különböző jelöltek választásának lehetőségét, és valamiféle minőségi kritérium (például előadói kvalitások) alapján döntenek. Az identitáspolitika polarizált világában azonban már az sem biztos, hogy számít az előadások minősége: polarizált közegben a pártos szavazók sokszor nem is kíváncsiak más performanszra a számukra kedves előadóén kívül. Mindez alááshatja a demokratikus politikai folyamat fluiditását, állandó mozgását, amit a kötet a piaci analógia segítségével szemléletesen bont ki. A szerző identitáspolitika és politikai polarizáció iránti érdeklődésének ismeretében aligha lenne meglepő, ha következő politikaelméleti tanulmányköteté az *Identitás és demokrácia* címet kapná.

Körösényi András: *Manipuláció és demokrácia. Politikaelméleti tanulmányok.* Budapest: Gondolat Kiadó, 2019

Illés Gábor

PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet